Γρηγόρης Αϊδινίου

Η συνέντευξη

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο διανέμεται ελεύθερα στο διαδίκτυο από τον δημιουργό του, υπό την ακόλουθη άδεια *Creative Commons:*

Αναφορά Δημιουργού – Παρόμοια Διανομή 4.0 (CC-BY-SA)

Η συνέντευξη

ξυνέντευξη 1

(Πολλά αν όχι όλα τα αυτοκινητικά δυστυχήματα οφείλονται σε ανθρώπινο λάθος. Ήτοι σε εσφαλμένη επιλογή ή απόφαση οδηγού. Οι οποίες, με την σειρά τους, συχνά οφείλονται σε νεκρή γωνία[1]. Κάτι που, μεταφορικά, μπορούμε να πούμε και για ουκ ολίγες επιλογές κι αποφάσεις. Ακόμα και σωστές. Ότι δηλαδή εκτός από τα φανερά κίνητρα ή ελατήριά τους κουβαλάνε και τις, αόρατες, νεκρές γωνίες τους. Και τα λέω όλα αυτά μπας και σας πείσω ότι άμα το γιατί (της απόφασης) να δώσει ο γνωστός κριτικός λογοτεχνίας Α.Φ. συνέντευξη στον εντελώς άγνωστό του Γ.Α., δεν ήταν σαφές ούτε του ίδιου[2], πως να είναι – διότι κι η παντογνωσία έχει τα όρια της – σε μένα τον συγγραφέα[3]; «Εντάξει για το γιατί" θα μου πείτε μοιρολατρικά. ''Για το πώς τουλάχιστον έχετε κάτι να καταθέσετε;» Για το πώς, ελάχιστα κι αυτά σκόρπια: Όπως πχ ότι ως οδηγός ΙΧ, κάθε φορά που ο Α.Φ. πλησίαζε σε φανάρι, πρώτη του δουλειά ήταν[4] να κόψει[5] κίνηση στην ουρά. Δεύτερη, να τσεκάρει αν τους την είχε πάλι στημένη καθαριστής[6] παρμπρίζ. Τρίτη, πώς κόσμια θα τον ξεφορτωνόταν. Ως κριτικός πάλι, οι προτεραιότητές του, ανοίγοντας μετά τον πρωινό καφέ τα email του, ήταν άλλες: Να βεβαιωθεί καταρχάς ότι το μυθιστόρημα που είχε υποβάλλει σε φιλικό του εκδοτικό οίκο, είχε ήδη, ή όχι ακόμα[7], γίνει δεκτό. Στην συνέχεια αν του είχε πάλι έρθει πεσκέσι

1. Νεκρή γωνία είναι η ακόμα και με την βοήθεια καθρεπτών αόρατη στον οδηγό περιοχή γύρω απ` το όχημα

2. Ή και το αντίθετο αν θέλετε : Αν δεν είναι σε μένα τον (εξ ορισμού παντογνώστη) συγγραφέα), τότε πως να είναι στον κριτικό Α.Φ.;

3. Που το ξέρω ότι δεν είναι σαφές ούτε στον κριτικό Α.Φ.; Συγγραφέας είμαι τι διάολο!

4. Πού το ξέρω; Εδώ ξέρω το άλλο, δεν θα ξέρω αυτό; Τι σκατά συγγραφέας είμαι;

5. Χοντρικά, αν την έκοβε για μεγάλη, αν παρουσίαζε κινητικότητα, ποιοτικά της χαρακτηριστικά κλπ

6. Μπαγκλαντεσιανός; Πακιστανός; αδιάφορο

7. Ή μάλλον ''όχι εάν, αλλά αν ήδη ή όχι ακόμα"

το πρωτόλειο κανενός, λέμε τώρα[8], «συγγραφέα». Και τέλος, εάν και κατά πόσο, χωρίς και να τον αποπάρει, θα τον ξαπόστελνε ευγενικά μεν αλλά κοφτά για να μην παίρνει και θάρρος ή, το πιο πιθανό, θα τον έγραφε κανονικά. Την ημέρα εκείνη όμως το περιεχόμενο του μηνύματος που έλαβε από τον συγγραφέα, έτσι συστηνόταν, Γ.Α. ήταν κάπως διαφορετικό. Το πιο σημαντικό δεν εσώκλειε μυθιστόρημα. Επίσης, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον – τι πιο τρανό σημάδι ότι δεν ήταν – του φάνηκε για τρολιά[9]. Last but not least, περιείχε πρόταση απ` αυτές που, έτσι το έθετε ο ποιητής, δεν μπορούσε να αρνηθεί. Να κάνουν, λέει, μαζί συνέντευξη και μάλιστα διπλή. Εκείνου απ` αυτόν, κι αυτού από κείνον. Ταυτόχρονα. Θα είχαν σίγουρα πράγματα να πουν, κατέληγε[10].)

Πέστε ότι εκεί που περπατάτε στον δρόμο, σας μπαγλαρώνει μια δράκα από έξαλλους indie συγγραφείς και σας περνά από λαϊκό δικαστήριο, τι θα λέγατε απολογούμενος;

Μια στιγμή να σιγουρευτώ ότι κατάλαβα : Εννοείτε αυτοεκδιδόμενους, και καλά, συγγραφείς, έτσι;

Σωστά! Το «και καλά» όμως πού κολλάει; Στους αυτοεκδιδόμενους ή στους συγγραφείς;

Στους συγγραφείς, θέλει και ρώτημα; Για να πάμε όμως στο δια ταύτα. «Απολογούμενος» λέτε. Για ποιο πράγμα αλήθεια; Μπορώ να μάθω το κατηγορητήριο;

Ότι δεν καταδεχτήκατε ποτέ όχι να διαβάσετε, όχι να κρίνετε (ή έστω να κριτικάρετε), όχι να ρίξετε ένα βλέφαρο στα γραπτά τους αλλά κι ότι γενικά τους έχετε πότε στο φτύσιμο, πότε στο κλάσιμο, πότε και στα δυο.

8. Ή αν θέλετε ''και καλά''

9. Βλέπε ανάλυση του όρου στο βιβλίο μου «Στα Αγγλικά, εννοείται» σελ. 61

10. Από εδώ και πέρα πολύ λιγότερες υποσημειώσεις, μην αγχώνεστε

Κάτι που και να ισχύει δεν συνιστά ούτε καν πλημμέλημα, αφήστε που το κατηγορητήριο είναι τόσο σαθρό και έωλο που δεν θα στεκόταν σε κανένα δικαστήριο, ποινικό ή αστικό.

Λαϊκό είπα.

Γιατί, είμαι δωσίλογος και πρέπει να λογοδοτήσω; Ή ταξικός εχθρός και δεν το ξέρω;

Αντικειμενικά και εκ των πραγμάτων ναι.

Κι εσείς το προλεταριάτο; Ας γελάσω! Όσο για το περιώνυμο αυτό δικαστήριο εξ ονόματος τίνος θα δικάζει; Του λαού, να υποθέσω;

Προς το παρόν, των συγγραφέων που δεν έχουν στον ήλιο μοίρα. Που περιμένουν με αγωνία την απάντησή σας και τους οποίους σκανδαλωδώς αγνοείτε. Που κάνετε σαν να μην υπάρχουν τόσο αυτοί όσο και τα έργα τους. Που ακόμα κι όταν σας ζητούν εξηγήσεις ή τους απαντάτε με αγένεια ή τους ρίχνετε άκυρο, σε περίπτωση δε που αυτοί τολμήσουν να επιμείνουν, τρώνε άγαρμπα πόρτα.

Μα από πού προκύπτουν όλα αυτά; Έχετε στοιχεία για όσα λέτε; Ή εναπόκειται σε μένα να αποδείξω ότι δεν είμαι ελέφαντας;

Δεν θα χρειαστεί, καθώς για το ότι δεν βλέπετε ή δεν θέλετε να δείτε ή κάνετε πως δεν βλέπετε τον ελέφαντα στο δωμάτιο, δηλαδή εμάς και τα γραπτά μας, μιλάνε τα δικά σας. Scripta manent.

Είστε σοβαρός;

Σοβαρότατος. Σε άρθρο σας σε έγκριτη εφημερίδα για το βιβλίο σήμερα, υποστηρίζατε ότι την περασμένη χρονιά δημοσιεύτηκαν 3312 βιβλία εκ των οποίων 112 ηλεκτρονικά.

Ωραία. Και λοιπόν;

Με τα άλλα τι γίνεται;

Ποια άλλα;

Εκείνα που, φτύνοντας αίμα, δημοσιεύουμε εμείς. Πληρώνοντας πολλές φορές από το υστέρημά μας. Και είμαστε εκατοντάδες για να μην πω χιλιάδες, σας πληροφορώ.

Ά αυτά δεν πιάνονται!

Γιατί; Στο πηγάδι κατουρήσανε;

Όχι, αλλά υπό την αυστηρή έννοια δεν λογαριάζονται για βιβλία. Ακόμα κι αν είναι βιβλιοδετημένα.

Σαν πολύ αυστηρή την βρίσκω την έννοια αυτή.

Δεν είμαι εγώ που την θεσμοθέτησα. Τα παράπονά σας στον Δήμαρχο.

Θα εννοείτε τους εκδότες.

Έ ναι, άπαξ και τα βιβλία[11] αυτά ούτως ειπείν, δεν πέρασαν από την κρησάρα τους….

…και δεν πήραν την βούλα τους, είναι σαν να μην υπάρχουν. Έρχεστε λοιπόν στα λόγια μου.

Έτσι λειτουργεί το σύστημα, τι να κάνουμε;

Μόλις μου δώσατε τον τίτλο και την ιδέα του επόμενου βιβλίου μου: Οι, ας τους αποκαλέσουμε έτσι, ΑΣ[12] έχουν βαρέσει μπιέλα, το δε μίσος εναντίον των καταπιεστών τους - κόκκινο. Η οργή κι η αγανάκτηση στις γραμμές τους χτυπήσανε ταβάνι. Οι προσβολές και ταπεινώσεις που τρώνε σε καθημερινή βάση τους φέρανε στο αμήν. Συνειδητοποιούν πια κι οι ίδιοι ότι δεν έχουν τίποτε άλλο να χάσουν πέρα απ` τις αλυσίδες τους. Διαμορφώθηκε δηλαδή αυτό που ο Λένιν χαρακτηρίζει ως επαναστατική κατάσταση. Μια σπίθα αρκεί για να γίνουν όλα – εκδοτικοί οίκοι και θεσμοί, συστημικοί κριτικοί, συγγραφείς κλπ – λαμπόγυαλο. Τι ή μάλλον ποιος λάμπει δια της απουσίας του; Ο/η ηγέτης που θα συσπειρώσει, θα ηλεκτρίσει και θα οργανώσει τις μάζες. Που θα τις οπλίσει με πρόγραμμα. Με στρατηγική και τακτική. Και που θα τις κατεβάσει στους δρόμους και στα οδοφράγματα. Κάπου εκεί, απ` το πουθενά κυριολεκτικά, εμφανίζεται μια μπροσούρα. Όλα δείχνουν ότι αποτελεί προϊόν αυτοέκδοσης. Μπορεί να είναι κακοφτιαγμένη, αδέξια, αφελής, ναΐφ αν θέλετε, την δουλειά της ωστόσο την κάνει. Και την κάνει γιατί είναι μεν όλα αυτά αλλά σαγηνευτικά, γοητευτικά, θεσπέσια κι υπέροχα αντίστοιχα[13]. Τίτλος της «Τι να κάνουμε;». Καλό;

11. Κι εδώ με τους αντίχειρες έκανε κάτι σαν εισαγωγικά

12. Αυτοεκδιδόμενοι συγγραφείς

13. Σ.σ.: Θα εννοεί υποθέτουμε «σαγηνευτικά κακοφτιαγμένη, γοητευτικά αδέξια, θεσπέσια αφελής, υπέροχα ναΐφ'»

Δυστοπικό, δεν λέω! Για να σοβαρευτούμε λιγάκι όμως. Άλλο τίποτε έχετε να μου προσάψετε; Ή αυτό ήταν όλο;

Δεν το λες και λίγο! Ωστόσο, ναι, έχω ακόμα ράμματα για την γούνα σας! Παραμονές γιορτών πχ, παρουσιάσατε, όπως κάθε χρόνο, τα βιβλία της χρονιάς που συνιστάτε στο κοινό. Πως τα επιλέξατε; Εννοώ, ανάμεσα από ποια βιβλία; Όσα αποκλειστικά εκδόθηκαν από επώνυμους και έγκυρους κι έγκριτους εκδοτικούς οίκους;

Ακριβώς! Μόνο αυτά. Ποια άλλα;

Άρα δεν φτάνει που τα δικά μας δεν τα περνάτε για βιβλία αλλά κι ουδέποτε τα προτείνετε στο κοινό. Μιλάμε για κατάφωρη παραβίαση του ne bis in idem.

Τι είναι αυτό, τρώγεται;

Ελληνιστί, ου δις επ` αυτώ.

Εξακολουθώ να μην καταλαβαίνω.

Πρόκειται για θεμελιώδη αρχή του δικαίου σύμφωνα με την οποία κανείς δεν πρέπει να διώκεται και να τιμωρείται δυο φορές για το ίδιο αδίκημα.

Δεν βλέπω την σχέση με μένα.

Μη θεωρώντας τα έργα μας βιβλία αυστηρή τη εννοία, δεν τα διαβάζετε, πρώτη ποινή. Απαξιώντας – μια και τα θεωρήσατε ανάξια για βιβλία – να τα διαβάσετε, δεν παίζει και να τα συστήσετε, δεύτερη.

Σοφιστείες! Το ένα φέρνει το άλλο, καταλάβετέ το. Πάνε πακέτο, πως να σας το πω;

Αυτό λέω κι εγώ. Πάμε παρακάτω: Το κείμενο (διαβάζει) «με κίνδυνο αυτή την φορά να σας εκνευρίσω σας ερωτώ: τα έργα που λαμβάνετε από συγγραφείς σαν και του λόγου μας (και βάλτε όσα εισαγωγικά θέλετε) τι τα κάνετε; Τα πετάτε by default στα spam; Κι από εκεί αυτομάτως στο trash bin; Ή αν είναι σε χαρτί, στον κάλαθο των αχρήστων; Το δικό μου πχ το διαβάσατε; Πάω στοίχημα ότι όχι. Άρα πως ξέρετε αν είναι καλό ή κακό; Μυρίσατε τα νύχια σας; Ή μήπως (αν και αμφιβάλλω) το κρίνατε από απόσπασμα που διαβάσατε στην

τύχη; Ξέρετε, με τέτοια μυαλά κι ο γνωστός Αντρέ Ζιντ απέρριψε[14] χειρόγραφο του ακόμα άγνωστου τότε Προυστ, κάτι για το οποίο θα τον έτρωγε[15] μετά το σαράκι μέχρι να τα τινάξει. Ρίσκο που απ` ό,τι αντιλαμβάνομαι αναλαμβάνετε ευθαρσώς» σας λέει κάτι;

Εντελώς αμυδρά.

Είναι από email που σας είχα στείλει και στο οποίο ουδέποτε έλαβα απάντηση. Όπως άλλωστε και σε εκείνο, πολύ πιο μετρημένο και σεμνό, που του προηγήθηκε.

Αν ξέρατε πόσα τέτοια μου `ρχονται. Ουαί κι αλλοίμονο αν καθόμουν να απαντώ σε όλα ανεξαιρέτως. Κι από πάνω να λούζομαι και τα «αριστουργήματα» που λαμβάνω σωρηδόν από σας και τους ομοίους σας. Άνθρωποι είμαστε κι εμείς πια! Τι φταίω εγώ που όλοι βάλθηκαν να γράφουν ακριβώς την εποχή που κανείς σχεδόν δεν διαβάζει; Μια εποχή που κι ο Προυστ να έβγαινε, θα έμενε αδιάβαστος;

Αλλού αυτά. Διότι κατά βάθος, σας βολεύει που κατακλύζεστε από μηνύματα τέτοιου είδους. Έτσι βρίσκετε δικαιολογία να τα αγνοείτε. Είμαι πεπεισμένος ότι και λιγότερα να παίρνατε πάλι θα τα σνομπάρατε. Ή κάνω λάθος; Μια όμως που σας έχω επιτέλους μπροστά μου, σας ξαναθέτω την ερώτηση: Τι τα κάνετε λοιπόν τα γραπτά μας; Τα πάτε στα αζήτητα; Απαντήστε μου με το χέρι στην καρδιά.

Έεεεε…η αλήθεια είναι ότι κάπου τα τρώει, κακά τα ψέματα, η μαρμάγκα.

Το «κάπου» μ` αρέσει! Θα βάζατε άρα το χέρι σας στην φωτιά ότι είναι μάπα το καρπούζι;

Αν με «μάπα το καρπούζι» υπονοείτε προσδοκία που δεν ευοδώθηκε τότε θα έλεγα «μάπα» σκέτο καθώς, αν και καθαρά από διαίσθηση, ουδόλως την έτρεφα. Λυπάμαι.

Ή μήπως χαίρεστε; Διότι σκεφτείτε να μην ήταν. Θα ερχόντουσαν όλα τα πάνω κάτω. Πράγμα που τρέμετε.

Τρέμω για ποιο πράγμα;

14. Ισχύει, ψάξτε το αν δεν με πιστεύετε
15. Τον Ζιντ εννοείται

Μη τυχόν και βρεθείτε ξαφνικά στην δυσάρεστη θέση να μην τα διαγράφετε μονοκοντυλιά. Μη δηλαδή σπάσει ο διάβολος το ποδάρι του και δεν αποδειχθούν όλα τους τόσο για τα μπάζα όσο νομίζετε. Αλήθεια, πως καταλήξατε σε αυτό το συμπέρασμα; Εξ ορισμού και απριόρι;

Θα έλεγα περισσότερο, εκ πείρας.

Μα ποιας πείρας; Αφού ποτέ δεν διαβάσατε ούτε ένα τους μέχρι τέλους για να μην πω ούτε καν εξ αρχής τους.

Της ίδιας πείρας που κι εσάς – και μην μου παριστάνετε τον έκπληκτο – σας επιτρέπει να μυρίζεστε από μακριά τι αξίζει και τι όχι.

Όπως;

Π.χ. χωρίς ποτέ να έχετε δει ούτε ένα έργο του Σμαραγδή, αποφανθήκατε ότι «ο Καποδίστριας» είναι για τα πανηγύρια. Το ίδιο, ξέρω `γω, και τα σίριαλ στον Αντένα, τα ρεάλιτι σόου στον Σκάι ή τα πρωινάδικα στο Μέγκα που ουδέποτε κάτσατε να παρακολουθήσετε. Ή για να πάμε στην λογοτεχνία, τα μυθιστορήματα της Δημουλίδου, που ποτέ δεν ανοίξατε και ούτε πρόκειται.

Έτερον εκάτερον.

Γιατί, τι αλλάζει;

Στη μια περίπτωση έχουμε να κάνουμε με υποκουλτούρα, με βιομηχανία θεάματος, με μπίζνες, με, για να το πω απαλά, χαζοκάναλα κλπ που, θέλουμε δεν θέλουμε, από σπόντα έστω, τρώμε έτσι κι αλλιώς στην μάπα (κι άρα παίρνουμε παραπάνω κι από μια ιδέα) και στην άλλη με αφανείς ήρωες που αφιλοκερδώς και χωρίς να περιμένουν καμιά αναγνώριση, μόνο αδιαφορία, αφιερώνουν τον ελεύθερο τους χρόνο σε κάτι που αγαπούν.

Οκέι αλλά σαν συγγραφείς αξίζουν; Ή για να το θέσω αλλιώς, αξίζουν να λέγονται συγγραφείς; Διότι εμένα ως κριτικό αυτό με ενδιαφέρει; Τώρα, για τα άλλα……

Ά δηλαδή αξίζουν να αποκαλούνται συγγραφείς αποκλειστικά όσοι εσείς χρίσατε; Μόνο και μόνο επειδή, άγνωστο μέσα από ποιες διαδικασίες και κριτήρια, εκδόθηκαν; Και ποτέ το αντίθετο; Όταν μά-

λιστα – γνώμη μου έτσι; – κάποιοι και κάποιες από μας δεν έχουν τίποτε να ζηλέψουν από πολλούς – σε ενός πχ το, κατά τα λεγόμενά σας, «διαμαντάκι» το τι «μαργαριτάρια» βρήκα δεν λέγεται! – που λιβανίζετε.

Λιβανίζω εγώ;

Κάνετε και τίποτε άλλο; Όχι μόνο εσείς αλλά κι όλο σας το σινάφι.

Τι εννοείτε;

Ότι δεν κρίνετε. Διότι κρίνω σημαίνει πρωτίστως κριτικάρω. Όπως πχ – και τους βγάζω το καπέλο – οι κριτικοί σινεμά. Που γράφουν για όλα τα έργα, τους αρέσουν δεν τους αρέσουν, τους βάζουν μάλιστα και αστεράκια, εκτός, είναι αλήθεια, από κάνα δυο αμερικανιές του κώλου που δεν μπαίνουν καν στον κόπο (σας θυμίζει κάτι αυτό;) να δουν. Εσείς αντίθετα όποτε γράφετε κριτική, κάνετε ό,τι και στις γιορτές: μιλάτε αποκλειστικά για τα βιβλία που σας γυάλισαν. Τα υπόλοιπα, μαζί και τα δικά μας εννοείται, τα τρώει το μαύρο σκοτάδι. Και καλά στις γιορτές. Στις καθημερινές γιατί;

Ενδιαφέρουσα παρατήρηση! Ομολογώ πως δεν την είχα σκεφθεί. Από εκεί και πέρα όμως…

Μωρέ μπράβο! 30 χρόνια στο μεϊντάνι και δεν την είχατε σκεφθεί; Άξιος ο μισθός σας!

…(αγνοώντας τον) τα μεγέθη δεν είναι τα ίδια. Από ταινίες βγαίνουν το πολύ 5, 6 την εβδομάδα, με την καθεμιά τους να διαρκεί 2 ώρες. Εκεί που ένα βιβλίο για να το τελειώσεις θέλεις καμιά δεκαριά μέρες.

Ναι αλλά γιατί, όσο κι αν έψαξα, από σας βρήκα μόνο διθυραμβικές κριτικές; Και ποτέ καμία που να κάνει κάποιο με τα κρεμμυδάκια; Αναρωτιέμαι τον λόγο. Μη τυχόν άραγε αποδειχθεί κορυφαίο και γίνετε ρεζίλι των σκυλιών; Ή μήπως για να μην στεναχωρήσετε τον φίλο σας τον εκδότη που το έβγαλε, στυλ: «νά ποιο είναι το γούστο σου και η όσφρησή σου αφού άφησες να δημοσιευτεί τέτοια φόλα”; Εμάς αντίθετα που αυτοεκδιδόμαστε, μας βγάλατε, ελαφρά τη καρδία, άχρηστους/ες σε χρόνο μηδέν. Αλήθεια, στους ταπεινούς και καταφρονεμένους σαν κι εμάς βρήκατε να βγάλετε – εκτός από την απονιά – και το άχτι σας;

Ναι όχι, στης γης τους κολασμένους! Ή, για να το κάνουμε και εντελώς μελό, στα πλάσματα ενός κατώτερου θεού, χα χα χα! Καλά αυτό πια αγγίζει την παράνοια έτσι;! Ιστορίες για αγρίους πραγματικά! Ακούστε, εμείς δεν τα βάζουμε με κανένα και ειδικά – αυτό δα μας έλειπε – με σας, πιστέψτε με. Εμάς ο ρόλος μας είναι να προάγουμε το ποιοτικό βιβλίο, πέραν ου. Να καθοδηγούμε τον αναγνώστη, που τα `χει λίγο χαμένα με την πληθώρα των τίτλων που βγαίνουν, σε σωστές επιλογές.

Απ` τις οποίες ντε φάκτο και ντε γιούρε μας αποκλείετε. Ακόμα και στο στάδιο της προ, προ, προεπιλογής. Διότι κατά βάθος η ουσία, είναι αλλού.

Ά μπα; Πού είναι η ουσία;

Ότι, για σας και τους ομοίους σας, τα έργα μας όχι μόνο είναι της κακιάς ώρας, αυτό το είπαμε, αλλά κι ότι, αξιωματικά σχεδόν, νομοτελειακά θα έλεγα, δεν γίνεται, δεν νοείται, δεν μπορεί και κυρίως δεν πρέπει να μην είναι. Και σήμερα και χθες και στο διηνεκές.

Δεν είπα κάτι τέτοιο.

Ναι αλλά το υπονοείτε. Οπότε και να δεήσετε να τους ρίξετε μια ματιά θα το κάνετε εντελώς προκατειλημμένα. Με στρατηγικό στόχο να τα βγάλετε πάση θησείω σκάρτα.

Άλλο και τούτο! Τι συμφέρον θα είχα;

Οτιδήποτε κινδυνεύει να σας ξεβολέψει, να ταράξει εκτός απ` τα λιμνάζοντα ύδατα και την ρουτίνα σας, να αμφισβητήσει την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων, το απεχθάνεστε. Και εμείς με το να είμαστε ανεξέλεγκτοι κι απρόβλεπτοι κι ανένταχτοι και sui generis, απειλούμε το status quo. Να το ξέρετε όμως, αν υπάρχει μια απειροελάχιστη πιθανότητα να προκύψει στην λογοτεχνία κάτι νέο και καινοτόμο, ενδέχεται, ενδέχεται λέω, να προέρχεται κι από κάτι ελεύθερα ηλεκτρόνια σαν κι εμάς. Θα σας συνιστούσα οπότε να μην μας έχετε τόσο του πεταμάτου.

Ελεύθερα ηλεκτρόνια! Χα χα χα χα άπαιχτο! Να `στε καλά, με κάνατε να γελάσω σήμερα! Πολύ μεγάλη ιδέα έχετε για τον εαυτό σας, μα τον θεό! Άλλη δουλειά δεν έχω να ασχολούμαι και με σας από πάνω!

Εξ ου και ουδέποτε καλέσατε έστω έναν ή μια από μας στην εβδομαδιαία ραδιοφωνική σας εκπομπή. Ή μας πήρατε συνέντευξη στην εφημερίδα σας. Αν μη τι άλλο για να μας ρωτήσετε – έστω για περιέργεια βρε αδελφέ ή για αλλαγή απ` τα ίδια και τα ίδια – πώς, και ενώ μας έχουν όλοι χεσμένους/ες, εμείς εκεί! δεν το βάζουμε κάτω και συνεχίζουμε να γράφουμε για το γαμώτο.

Τρίχες κατσαρές! Με αυτήν την λογική κι ο αθλητικός δημοσιογράφος θα έπαιρνε συνέντευξη όχι από ποδοσφαιριστή Α` εθνικής αλλά απ` τον κάθε τυχάρπαστο ερασιτέχνη της πλάκας.

Γιατί όχι; Εμένα ως φίλαθλο θα με ενδιέφερε. Θα είχε να πει κάτι καινούργιο, κάτι φρέσκο αντί για τις κοινοτυπίες και τα αναμασήματα που μια ζωή μας σερβίρουν τα ΜΜΕ.

Δηλαδή εσείς για παράδειγμα τι ενδιαφέρον και καινούργιο θα λέγατε;

Ρωτήστε με και θα δείτε.

Να πχ έχω μια απορία : Εντάξει, το ότι δεν χωνεύετε τους εκδότες και εμάς μαζί το καταλαβαίνω αν και κάπου μου θυμίζει αυτό την ιστορία με την αλεπού και τα σταφύλια. Δεν θεωρείτε ωστόσο ότι είναι ένας απαραίτητος κρίκος στην αλυσίδα; Διότι αλλιώς ποιος θα κάνει την βρώμικη δουλειά;

Βρώμικη δουλειά;

Ναι να ξεχωρίζει την ήρα απ` το στάρι.

Κάπως σαν τον φουσκωτό στην είσοδο της ντίσκο που φιλτράρει ποιος θα μπει και ποιος θα φάει πόρτα, έτσι;

Έ καλά τώρα είστε άδικος. Πρόκειται, σας διαβεβαιώ, για έμπειρους επαγγελματίες με αγάπη και μεράκι για το καλό βιβλίο.

Ναι αλλά και εμπόρους που νοιάζονται να πουλήσουν το προϊόν τους. Να ρεφάρουν. Που προβάλλουν και προωθούν ένα συγκεκριμένο είδος λογοτεχνίας. Αυτής δηλαδή που θέλει το κοινό. Που δεν θα το βγάλει απ` τα νερά του. Δεν θα το ξενερώσει.

Τα παραλέτε επειδή έτσι σας βολεύει. Επανέρχομαι ωστόσο στο

ερώτημά μου: Ποιος τότε θα αναλάβει το ξεσκαρτάρισμα; Εμείς; Ή μήπως η ΤΝ[16];

Καλά, η ΤΝ σίγουρα. Είναι απλώς θέμα χρόνου. Κι εκεί θα κλάψουνε μανούλες.

Ποιανών; Των εκδοτών; Εκδότες θα λέμε και θα κλαίμε;

Αυτωνών το πολύ να τους πάρει την επιλογή βιβλίων.

Σαν να μου λέτε, μικρό το κακό!

Έ ναι, αφού πάλι με τα δικά τους κριτήρια θα το κάνει, απλώς πιο γρήγορα κι αποτελεσματικά! Τι είχες Γιάννη τι είχα πάντα δηλαδή. Ή αν θέλετε, όχι Γιάννης Γιαννάκης.

Μήπως, για να δέσει η μαγιονέζα, και Γιάννης κερνά και Γιάννης πίνει;

Τώρα που το λέτε, βγάζει νόημα! Μισό, να δούμε τι λέει επί του θέματος η άμεσα ενδιαφερόμενη (κάτι πληκτρολογεί πυρετωδώς στο ChatGPT): νάτο, απεφάνθη: '«παροιμιώδης, λέει, φράση που περιγράφει μια κατάσταση όπου κάποιος με τον α ή β τρόπο ελέγχει μια διαδικασία από το άλφα μέχρι το ωμέγα» ορίστε, τι άλλο θέλετε; Να ήταν όμως μόνο αυτό, πάει στο διάολο. Εσάς είναι που θα πάρει την δουλειά, πάρτε το χαμπάρι. Θα σας κάνει κάνσελ.

Κάνσελ έ;

Ναι, όπως εσείς εμάς. Με την διαφορά ότι εσείς μας κάνετε χωρίς καν να διαβάσετε τα e-books μας. Κάτι που τηρουμένων των αναλογιών θα ισοδυναμούσε με το να ακυρώνατε (cancel) κράτηση (booking) που δεν θα είχατε ποτέ κάνει. Οι learning machines αντίθετα όχι μόνο θα σας διαβάσουν αλλά θα σας ξεζουμίσουν. Ακριβώς για να μάθουν πώς γίνεται η δουλειά. Και να αναπαράξουν μετά στην νιοστή τα ίδια μουχλιασμένα και ξεπερασμένα πρότυπα.

Καλά, ασχολίαστο! Τέτοια έπαρση πια! Είστε πολύ μικρός, νεαρέ μου, για να μας κρίνετε εμάς τους κριτικούς!

Καλά ντε! Σας πειράζω. Πολύ μυγιάγγιχτοι μου γίνατε. Το παίρνω πίσω, άντε. Το θέμα άλλωστε δεν είστε εσείς αλλά οι συγγραφείς.

16. Τεχνητή νοημοσύνη

Τους οποίους επίσης θα υποκαταστήσει η ΤΝ;

Πολύ το φοβάμαι, αλλά ακόμα κι αν δεν… – και μιλάω για τους mainstream έτσι; – θα τους υποβάλει σε περαιτέρω streamlining.

Ά, μόνον αυτούς;

Εμάς πάντως αποκλείεται.

Πώς έτσι;

Εμείς είμαστε αλλουνού παπά ευαγγέλιο. Γράφουμε για την πάρτη μας. Δεν μας επηρεάζουν εξωτερικοί παράγοντες. Θα είμαστε οι τελευταίοι που θα εξαλειφθούμε. Ή μάλλον που θα μείνουμε επί προσώπου γης. Όπως, απ` ό,τι λένε, οι κατσαρίδες μετά από πυρηνική καταστροφή.

Χα χα χα, εσείς βαλθήκατε να βγάλετε ψεύτη τον Ρολάν Μπαρτ που μίλησε για θάνατο του συγγραφέα[17]!

Καλά κι ο Φουκουγιάμα μίλησε για το τέλος της ιστορίας κι έγινε ρόμπα. Κοιτάξτε, εμείς, αντί για θύματα της επιτυχίας τους όπως οι συγγραφείς χωρίς εισαγωγικά, θα γίνουμε θύτες της αποτυχίας μας εντός εισαγωγικών.

Για κάντέ μου το λίγο λιανά αυτό.

Την στιγμή ακριβώς αυτή που μιλάμε εκατοντάδες χιλιάδες μηχανές μάθησης έχουν βγει, σαν τον χάρο, παγανιά και διαβάζουν μετά μανίας τα εκατομμύρια μυθιστορημάτων που δημοσιεύτηκαν από καταβολής λογοτεχνίας. Με μοναδικό σκοπό αποστηθίζοντάς τα, να τα μιμηθούν. Με τον τρόπο τους βέβαια. Τα μόνα που εξ ορισμού δεν θα διαβάσουν γιατί έχουν επίτηδες προγραμματισθεί να τα αγνοούν – εδώ καλά καλά δεν ξέρουν[18] πχ το όνομά μου ή αν υπάρχω – θα είναι τα δικά μας. Εξ ου και μένουμε στο απυρόβλητο. Εκτός πια και τους (ή μήπως τις;) κόψει και το κάνουν.

Ναι αλλά γιατί; Τι έχουν να κερδίσουν;

Ό,τι κι ο κυνηγός ταλέντων που αν τα θέλει ακατέργαστα και πηγαία, θα

17. The Death of the Author - Wikipedia

18. Ισχύει, τις ρώτησα

πάει να τα αναζητήσει στις αλάνες. Όχι στις ακαδημίες ποδοσφαίρου.

Γιατί; Προάγουν τον ακαδημαϊσμό στο ποδόσφαιρο; Χα χα χα!

Ακριβώς, και το κάνουν τόσο καλά που ακόμα και έναν Μαραντόνα θα τον χαντάκωναν. Κλωνοποιούν τους παίκτες, τους τυποποιούν, τους ομογενοποιούν, πώς να σας το πω; Τους αφαιρούν κάθε δημιουργικότητα! Όπως τα σεμινάρια δημιουργικής γραφής από τους εκκολαπτόμενους συγγραφείς. Που πριν καν βγουν απ` το αυγό τους έχουν πλήρως αφομοιώσει τα θέλω και τα μπορώ, τα πρέπει και τα τζιζ[19], τα «μη το ένα» και ''μη το άλλο'' των εκδοτικών οίκων και προσυπογράψει τους όρους συγγραφής υποχρεώσεων[20] τους.

Ναι αλλά άπαξ και εδραιωθούν κι αποκτήσουν ένα όνομα, δεν θα μπορούν πλέον να κάνουν του κεφαλιού τους; Να πετάξουν με δικά τους φτερά; Να αρθρώσουν δικό τους αυτόνομο λόγο;

Χλωμό διότι άντε μετά να βγουν απ` τον στενό κορσέ που φοράνε.

Στενό κορσέ; Λίγο βαρύς δεν είναι ως χαρακτηρισμός;

Ζουρλομανδύα, άντε.

Όχι Γιάννης Γιαννάκης! Ποιοι τους τον φόρεσαν όμως; Οι ίδιοι στον εαυτό τους;

Καλά, αυτό εξυπακούεται. Αν μη τι άλλο με το να μπουν στο μαντρί. Ας πρόσεχαν. Τους τον φόρεσαν όμως και οι εκδοτικοί οίκοι με τις αγκυλώσεις και τις εμμονές τους, εσείς οι κριτικοί με τις ιδεοληψίες, τα ιδεολογήματα και τους δογματισμούς σας, και τέλος το κατανα-ναλωτ.., έεεε…συγνώμη το αναγνωστικό κοινό ήθελα να πω που κάθε αλλαγή ποιότητας του προϊόντος είτε είναι μαρμελάδα είτε βιβλίο την απεχθάνεται, που αν κάτι απαιτεί είναι η συνέχεια.

Δηλαδή, αν παρακολουθώ σωστά την σκέψη σας, έχει κόστος αυτή η ιστορία. Και μάλιστα υψηλό.

Έ τι τζάμπα;

Όπως;

19. κάνει τζιζ - SLANG.gr
20. Συγγραφή Υποχρεώσεων

Π.χ. την ιδρυματοποίηση.

Ιδρυματοποίηση;;;!!!! Πού την είδατε;

Μα σε κάθε επίσκεψή μου στα βιβλιοπωλεία. Που αν και λατρεύω να πηγαίνω, κάθε φορά με πιάνει κατάθλιψη. Δεν ξέρω, αλλά αυτό το θέαμα των χιλιάδων στοιβαγμένων στα ράφια ομοιόμορφων βιβλίων που ουσιαστικά δεν έχουν αλλάξει και πολύ φόρμα και θα έλεγα και περιεχόμενο – εν πολλοίς για το πού και το πώς και το γιατί το κάτι που κάπου διαδραματίζεται καταλήγει – από τότε που το μυθιστόρημα υφίσταται σαν είδος, κάπου μου θυμίζει – κι εννοώ τους δημιουργούς τους φυσικά – τρόφιμους σε ίδρυμα. Με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Σαν τι να συνεπάγεται δηλαδή;

Αστυνόμευση, καταστολή, χαφιεδιλίκι, κλίκες, ξεκατινιάσματα, αλληλομαχαιρώματα…

…επιτήρηση και τιμωρία[21], πειθαρχία, πανοπτικόν και δεν συμμαζεύεται!!!! Όλα τα περίμενα, όχι να μου σερβίρετε και Φουκώ.

Κοιτάξτε, εγώ ό,τι σερβίρω είναι σπιτικό[22]. Τώρα αν το `πε κι ο Φουκώ, μαγκιά του.

Οκέι, αλλά και φυλακές τα βιβλιοπωλεία;;;!!!!! Τι άλλο θα ακούσουμε πια;!!

Εντάξει όχι και φυλακές, μην το παρατραβάμε, καταστήματα όμως, εμμέσως, συν πλην σαφώς, σωφρονιστικά, σίγουρα.

Καλά τώρα το τερματίσατε!

Όχι, το συνεχίζω. Απ` τον σωφρονισμό, βλέπετε, μέχρι την συμμόρφωση, ένα τσιγάρο δρόμος.

Συμμόρφωση με τι; Με τους όρους συγγραφής υποχρεώσεων που λέγατε πριν;

Απόλυτα, και για να το πω by the way και γαλλικά, με τους κανόνες

21. Επιτήρηση και τιμωρία - Βικιπαίδεια

22. Πλάκα πλάκα, κι αν θέλετε με πιστεύετε, για το συγκεκριμένο ισχύει

όχι μόνο του comme il faut αλλά και του savoir vivre, μέχρι και faire[23]. Αν θέλει βέβαια κανείς να μπορεί να υπάρξει σαν οντότητα, έ; Αν δεν θέλει, ή θέλει όπως εμείς, να ζει σε ένα παράλληλο σύμπαν με τους δικούς του, διαφορετικούς, κανόνες, άλλο καπέλο. Παίρνει το καπελάκι του και φεύγει.

Κανόνες του comme il faut και του savoir vivre λέτε! Δηλαδή; Καθωσπρεπισμός; Καλοί τρόποι; Good manners που θα λέγανε και στο χωριό μου;

Ναι, όπως έκφρασης, εκφοράς του λόγου, γραπτού ή μη κλπ. Που καλείσαι, υποχρεούσαι ουσιαστικά, να υιοθετήσεις. Δεν το έκανες; Άντε γειά! Τους υιοθέτησες; Γίνονται μανιέρα και δεν αλλάζουν πια. Ή μάλλον το ίδιο δύσκολα – για όσους ξέρουν από τένις – με το γκριπ[24] που και να το ξεμάθεις (και μάθεις το καινούργιο) έχει την εκνευριστική τάση να επανέρχεται.

Ενώ εσείς;

Εμείς, για να συνεχίσω την παρομοίωση με το τένις, ανεβαίνουμε και στο φιλέ. Σε αντίθεση με όλους εσάς, εκδότες, κριτικούς, συγγραφείς, αναγνώστες που το ρίσκο το αποφεύγετε όπως ο διάολος το λιβάνι, εμείς παίρνουμε όχι ένα αλλά πολλά. Ή έστω, έχουμε την πολυτέλεια να τα πάρουμε. Διότι δεν δίνουμε λογαριασμό σε κανένα. Δεν γράφουμε δηλαδή με το μυαλό μας στον εκδότη – ούτε, κατ` επέκταση στον κριτικό ή στον αναγνώστη – πώς θα το πάρει, πώς θα του φανεί, αν θα χαλαστεί, αν θα το εγκρίνει, αν θα το πετσοκόψει, το στείλει από εκεί που `ρθε κλπ.

Υπαινίσσεστε ότι αυτό κάνουν οι συστημικοί συγγραφείς;

Έ καλά, μια ζωή! Ξέρετε τι μου θυμίζουν; Τους οδηγούς που αντί να βλέπουν μπροστά, τα μάτια τους τα έχουν κολλημένα στο καθρεφτάκι κι όλο τσεκάρουν μπας κι ο πίσω τούς βάζει γκάζια, τούς αναβοσβήνει τα φώτα, τούς κράζει κλπ. Ακόμα κι αν δεν το κάνει. Που συνήθως όντως δεν το κάνει.

23. Savoir faire: τεχνογνωσία (know how)
24. Η λαβή στην ρακέτα, ο τρόπος που την πιάνεις

Ά εκεί το πάτε! Ότι δηλαδή, αυτολογοκρίνονται κιόλας!

Πώς είναι ο δημοσιογράφος που δεν χρειάζεται να τον πάρει τηλέφωνο ο ιδιοκτήτης της εφημερίδας για να ξέρει τι πρέπει να γράψει και τι όχι; Έ κάπως έτσι.

Με ψυχαναλυτικούς άρα όρους, θα λέγατε, ότι δεσπόζει στο υπερεγώ τους;

Ποιος; Ο εκδότης; Ασυζητητί.

Εκεί που εσείς τον «σκοτώσατε», χα χα χα, σαν ο γιός τον πατέρα;

Δεν χρειάστηκε καθώς δεν τον είχαμε ποτέ. Είμαστε πεντάρφανα, βλέπετε, από γεννησιμιού μας.

Και τον αναγνώστη, τι τον κάνατε; Τον απωθήσατε στο id;

Ποιο id και πράσιν` άλογα αφού δεν τον είδαμε ποτέ ούτε ζωγραφιστό.

Συγνώμη, παίζει δηλαδή και να μην σας διαβάζει κανείς; Αυτό μου λέτε; Στις πλατφόρμες που τα ανεβάζετε, δεν έχει καμία ένδειξη περί τούτου;

Όχι, το πολύ να λέει – αν και σε μερικές δεν λέει ούτε καν αυτό – πόσοι τα πρόβαλλαν, άντε και τα κατέβασαν.

Πρόβαλλαν, τι σημαίνει;

Πάνω κάτω ό,τι και σε βιβλιοπωλείο να ξεχωρίσεις ένα βιβλίο απ` τα πολλά και να του ρίξεις μια ματιά.

Και κατέβασαν;

Το αντίστοιχο του να κάτσεις και το περιεργαστείς, άντε και να διαβάσεις την πρώτη φράση. Χωρίς βέβαια αυτό να προεξοφλεί το παραμικρό για την συνέχεια.

Κάτι που όμως μπορεί να πει κι ο κάθε συγγραφέας, έτσι δεν είναι; Το ότι έχουν πωληθεί ξέρω εγώ 1500 βιβλία του δεν λέει και πολλά.

Διαφωνώ ριζικά, δεν είναι το ίδιο, έχει feedback, λαμβάνει σχόλια, γράμματα, likes, στις παρουσιάσεις του έρχεται κόσμος, τους υπογράφει βιβλία, ακούει επαινετικά σχόλια, γίνεται γενικά ένας ντόρος κλπ. Εμείς αντίθετα δεν έχουμε ιδέα τι παίζει, βαδίζουμε – κάτι που στο χέρι μας είναι να μετατρέψουμε σε πλεονέκτημα – εντελώς στα τυφλά.

Τότε για ποιόν γράφετε;

Καταρχάς για τον εαυτό μας. Κι από εκεί και πέρα για όποιον κι όποια ήθελε προκύψει.

Και αρκεί αυτό;

Κοιτάξτε, πολλοί παίζουν σκάκι με τον εαυτό τους. Άλλοι αυτοϊκανοποιούνται. Γιατί όχι κι εμείς;

Αποτελείτε άρα, μια και επιδίδεστε στο ευγενές αυτό άθλημα, την επιτομή τού – ας μου επιτραπεί ο νεολογισμός – χα χα χα masturb-writing;

Απαντώ ανεπιφύλακτα ναι.

Κατά συνέπεια ο θάνατος του αναγνώστη δεν σας απασχολεί, έ;

Κι αυτό ο Μπαρτ το είπε;

Όχι αυτό δεν χρειάζεται να είναι κανείς ο Μπαρτ για να το ψυχανεμιστεί. Το λέω εγώ με πόνο ψυχής. Διότι το βλέπω να έρχεται. Εσάς δεν σας προβληματίζει;

Σίγουρα, λιγότερο όμως απ` ό,τι τους κανονικούς[25] συγγραφείς που ο αναγνώστης είναι το οξυγόνο τους.

Ενώ σε εσάς;

Το πολύ, το κερασάκι στην τούρτα μας. Αν κάποιος θάνατος αντίθετα με απασχολεί είναι του μυθιστορήματος σαν είδους, σε περίπτωση που συνεχίσετε το ίδιο βιολί.

Συνεχίσουμε το ίδιο βιολί;! Ποιοι δηλαδή; Και τι βιολί είναι αυτό;

Δεν θα σας το πω εγώ, δεν το επιτρέπει άλλωστε κι η οικονομία της συζήτησης. Ο καθένας εξ υμών με ύψιλον ας κάνει, στο μερίδιο που του αντιστοιχεί βέβαια, την αυτοκριτική του. Ειδικά εσείς. Τι κριτικοί είστε στο κάτω κάτω;

Άλλη όρεξη δεν είχαμε! Κάτι λέγαμε όμως. Ά ναι, …ότι από αναγνώστες δεν σπάτε ρεκόρ μεν, δεν τα βάφετε και μαύρα δε. Όχι όμως ότι δεν θα θέλατε να έχετε και σεις πέραση κι επιτυχία, σωστά;

25. Κι εδώ με τους αντίχειρες έκανε κάτι σαν εισαγωγικά

Φυσικά, ταυτόχρονα όμως μάθαμε να είμαστε ολιγαρκείς, αυτάρκεις κι αυτόφωτοι ή μάλλον, όπως αυτοί οι μικροοργανισμοί που επίσης ζουν στην αφάνεια, χημειοτροφικούς τους λένε, που ούτε καν την φωτοσύνθεση δεν την έχουν ανάγκη.

Πώς έτσι;

Εμείς την δύναμή μας την αντλούμε απ` το ότι την βρίσκουμε και που γράφουμε και γι` αυτό που γράφουμε.

Το δεύτερο δεν το `πιασα.

Το ύπατο κριτήριο για οτιδήποτε γράφουμε είναι να την βρίσκουμε.

Αλλιώς τι; Πάει άπατο; Χα χα χα!

Αλλιώς, ναι, δεν παίρνει το οκ, ξεκάθαρα. Γι` αυτό άλλωστε και σπάνια θα μας ακούσετε (αν μας τείνετε ευήκοον ους) να λέμε «πω πω μου βγήκε η παναγία να το γράψω αυτό, έφτυσα αίμα, τα `παιξα κλπ», όχι, αυτά τα λένε οι επαγγελματίες. Που έχουν να υπερασπισθούν ένα όνομα, να διαφυλάξουν την υστεροφημία τους, να μην καταγραφούν ως συγγραφείς του ενός βιβλίου, να προωθήσουν το καινούργιο τους, να σκεφθούν το επόμενο, να (ή μάλλον αν θα) – κάτι που τους έχει γίνει άλλος ένας βραχνάς – γράψουν (ποτέ) το magnum opus τους, να τηρήσουν (κάνοντας κι υπερωρίες) μια διορία (σκεφτείτε πόσο πιο τέλειο θα ήταν το έγκλημα και (πόσο πιο βαριά) η τιμωρία αν ο Ντοστογιέφσκι δεν είχε τον εκδότη να του τα πρήζει κάθε λίγο και λιγάκι, έ;), να τρέμουν μην τους βρει το σύνδρομο της λευκής σελίδας, να τους νοιάζει «τι θα πει ο κόσμος» κλπ. Κολλήματα και κωλύματα που αν δεν τα είχαν θα έγραφαν και καλύτερα και το κυριότερο πιο ευχάριστα.

Τι θέλετε να πείτε; Ότι γράφοντας δεν το απολαμβάνουν;

Δεν θα το πήγαινα μέχρι να πω ότι κάνουν και αγγαρεία αλλά ειλικρινά αναρωτιέμαι.

Έχουν, με άλλα λόγια, μπει σε χοντρό λούκι; Αυτό περιγράφετε; L`inconvénient d'être όχι μόνο né αλλά και devenu écrivain δηλαδή που θα έλεγε κι ο Σιοράν[26];

26. De l'inconvénient d'être né by Emil M. Cioran | Goodreads

Ή την αβάσταχτη βαρύτητα του να είσαι συγγραφέας με τα όλα σου, για να παραφράσω τον Κούντερα.

Εκεί που εσείς τι; Είστε ανάλαφροι σαν πούπουλα;

Φυσικά! Αν μη τι άλλο επειδή παίρνουμε τα πράγματα πολύ πιο στο σορολόπ. Ουσιαστικά παίζουμε.

Ναι, μόνο που, …εν ου παικτοίς! Η λογοτεχνία όμως, φίλτατε, δεν είναι άιντε άιντε για να παίζει μαζί της το κάθε τσουτσέκι. Είναι λειτούργημα. Κι απαιτεί σεβασμό. Και γνώθι σαυτόν. Σοβαρευτείτε λιγάκι επιτέλους.

Για να μας φάει κι εμάς η σοβαροφάνεια που τρέχει απ` ολωνών σας τα μπατζάκια; Να λείπει.

Ολωνών μας; Δηλαδή ποιων;

Εκδοτών, κριτικών, αναγνωστών/ιών και συγγραφέων, συλλήβδην. Ειδικά των τελευταίων. Ακόμα κι όταν κάνουν πλάκα. Προπάντων όταν κάνουν πλάκα.

Άρα δεν τους ζηλεύετε, σωστά κατάλαβα; Μα τότε γιατί κάνετε αμάν να τους μοιάσετε;

Αμάν εμείς; Πού το είδατε;

Πρώτα πρώτα με το να τους μιμείστε, και μάλιστα χονδροειδώς. Και δεύτερον….

Καλά, είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα! Αυτοί μονίμως αντιγράφουν ο ένας τον άλλο. Δεν τους κακίζω ωστόσο. Έτσι πάει η λογοτεχνία. Κι εγώ το κάνω, εξ αντιδιαστολής έστω. Και δεύτερον;

…και δεύτερον με το να θέλετε να εκδοθείτε αμέτι μουχαμέτι.

Πάλι οι αυθαίρετες γενικεύσεις!

Επιτέλους, παραδεχτείτε και κάτι! Αφού όλοι μα όλοι σας, πριν ανεβάσετε στις πλατφόρμες τα πονήματά σας, πρώτα τα υποβάλατε σε εκδοτικούς οίκους. Κι όταν σας έριξαν άκυρο το γυρίσατε και ξαφνικά έγιναν κακοί.

Μα ποιος σας είπε ότι τους τα στέλνουμε ντε και καλά; Όρεξη έχουμε να τους φάμε στην μάπα; Ή ότι, ακόμα κι αν το κάναμε μια φορά, είμαστε τόσο μαζόχες ώστε να το επαναλάβουμε; Τώρα, ότι υπάρ-

χουν άτομα στις γραμμές μας που ζουν κι αναπνέουν με το όνειρο της αναγνώρισης και της αποδοχής τους απ` το σύστημα, και δεν θα ησυχάσουν ώσπου να το πετύχουν, το δέχομαι.

Τι θέλετε να πείτε; Ότι δεν αποτελούν την συντριπτική πλειοψηφία; Να το δω και να μην το πιστέψω!

Ναι, επειδή κρίνετε εξ ιδίων τα αλλότρια. Επειδή για σας στόχος ζωής και πεμπτουσία της ευτυχίας είναι να γίνει ένα βιβλίο δεκτό από εκδοτικό οίκο. Πράγμα που, ειρήσθω εν παρόδω, πετύχατε. Συγχαρητήρια.

Θα εννοείτε το τελευταίο μου μυθιστόρημα.

Ναι, απ` τις εκδόσεις Κ…..ς. Πόσο καιρό περιμένατε, αλήθεια, μέχρι να σας απαντήσουνε;

Ά δεν χρειάστηκε. Η δουλειά έγινε στο μιλητό. Γνωριζόμαστε χρόνια, ξέρετε.

Μάλιστα! Το γοργόν και χάριν έχει! Να τολμήσω να ρωτήσω τι θα γινόταν αν στέλνατε το χειρόγραφο όχι με το όνομά σας αλλά το δικό μου;

Κοιτάξτε, θέλω να πιστεύω ότι, ναι, αργά ή γρήγορα θα γινόταν δεκτό. Έχει άλλωστε αποσπάσει πολύ καλές κριτικές.

Αλλοίμονο!

Και γενικά πιστεύω ότι κάθε βιβλίο που είναι καλό, αργά ή γρήγορα θα βρει τον δρόμο του. Τον εκδότη δηλαδή που θα αναγνωρίσει την αξία του.

Σα να λέμε το καλό βιβλίο θέλει τον εκδότη του. Όπως το κινητό τον Γερμανό του.

Χοντρικά ναι. Εσείς αλήθεια δεν υποβάλατε ποτέ έργο σας;

Μια φορά. Και τελευταία. Ή μάλλον και φαρμακερή.

Ναι, γιατί το φυσάτε και δεν κρυώνει!

Ακριβώς το αντίθετο! Επειδή δεν μου κάνει πια ούτε κρύο ούτε ζέστη. Έπρεπε όμως πρώτα να περάσω απ` αυτό το στάδιο για να το καταλάβω και τους ρίξω μαύρη πέτρα.

Εμ, αφού σας απορρίψανε μετά πολλών επαίνων….

Μετά μπόλικης αναισθησίας και γαϊδουριάς θέλετε να πείτε. Που αν και ανθρωπίνως η πλέον αναμενόμενη και θεμιτή κι αποδεκτή κι εύλογη, δεν παύει παρόλα αυτά να φαντάζει απάνθρωπη.

Επειδή δεν σας φέρθηκαν με το σεις και με το σας;

Δεν μου φέρθηκαν καν, εκεί είναι το θέμα. Όλα ήταν τόσο απρόσωπα! Λες και το κουμάντο το είχε ήδη αναλάβει η ΤΝ. Ούτε θέλω να σκέφτομαι πως φερθήκανε στο κείμενό μου. Διότι είμαι σίγουρος ότι το πετάξανε σε μια γωνιά όπως το αγαπημένο μου πουλόβερ στο στεγνοκαθαριστήριο. Σε κάθε περίπτωση η ανέπαφη κι αναπάντητη αυτή επαφή μαζί τους μου άφησε μια πολύ δυσάρεστη γεύση. Και τους ευγνωμονώ για αυτό.

Ναι καλά! Σας πίστεψα!

Ξυπνάτε! Υπάρχει ζωή κι έξω απ` την έκδοση.

Πού στην αυτοέκδοση; Χα χα χα! Γι` αυτό θα πηδάγατε απ` την χαρά σας και θα τρέχατε με χίλια έτσι και σας ερχόταν το καλό μαντάτο από εκδοτικό οίκο;

Μακάρι για να τους το τρίψω στην μούρη.

Η εκδίκηση είναι ένα πιάτο που τρώγεται κρύο;

Αν κάτι κρύο υπάρχει εκ μέρους μου σε αυτήν την υπόθεση είναι η ψυχρή αποτίμηση των υπέρ της αυτοέκδοσης και των κατά της έκδοσης strictu senso.

Που με την ερώτηση "what the pros of self-publishing vs publishing are[27]?" και προετοιμαζόμενος για την συνέντευξη αυτή είμαι σίγουρος ότι αλιεύσατε στο Google. Ή μήπως στο ChatGPT;

Όχι ότι δεν ισχύει ή ότι όσα βρήκα δεν με καλύπτουν αλλά για μένα δεν είναι τα κύρια.

Που είναι;

Μα ήδη σας τα είπα. Θέλετε κι άλλα; Τζάμπα μίλαγα τόση ώρα;

27. Self-Publishing Pros & Cons: The Definitive Guide [2026]

Συνέντευξη 2

(Ερώτηση: Τι γίνεται όταν κάποιος επιθυμεί να δώσει συνέντευξη αλλά δεν διαθέτει ούτε την φήμη ή τις άκρες και τα κονέ εκείνα που θα του επέτρεπαν ή διευκόλυναν κάτι τέτοιο; Απάντηση : Εκτός και την κάνει με την ΤΝ, βάζει τον ίδιο του εαυτό να του την πάρει και τελειώνει η υπόθεση. Υπό την προϋπόθεση να μην του χαριστεί.)

Τι σε έκανε να γράψεις την παραπάνω συνέντευξη;

Η απιθανότητα καταρχάς να πραγματοποιούνταν. Αλλά κι πιθανότητα, τα όσα λέγονται σε αυτήν να μην είμαι μόνον εγώ που τα σκέφτομαι και τα ζω.

Εξ ου και – γνώμη μου, έ; – δείχνει εκτός από δυνατή (possible) και πιθανή. Και το κυριότερο, τόσο αληθο- όσο και ευλογοφανής.

Θέλω να πιστεύω ότι ναι. Σαν να, με άλλα λόγια, μου την είχε όντως παραχωρήσει ένας κριτικός κι, όχι μόνο αυτό, αλλά να μου τα έλεγε κιόλας χύμα και τσουβαλάτα. Όπως δηλαδή θα του έβγαιναν από μέσα του.

Άρα μολονότι – όπως και την συνέντευξη άλλωστε – τον φαντάστηκες, εκ του αποτελέσματος θεωρείς ότι δεν έπεσες και πολύ έξω;

Μα ναι διότι (και να του την είχα όντως πάρει) τελικά τα περιθώριά του, αν όχι να απολογηθεί, έστω να εξηγηθεί, θα ήταν, έτσι κι αλλιώς, πολύ στενά. Όπως και τα δικά μου άλλωστε να τον, αλλά και να με, περιγράψω.

Σαν δηλαδή να μην ήταν σε θέση να επικαλεσθεί τίποτε άλλο από ένα κόσμο αγγελικά πλασμένο, αξιοκρατικό και δίκαιο, στον οποίο εσείς οι ερασιτέχνες δεν έχετε θέση. Διότι αν είχατε θα μπαίνατε. Κι αφού δεν το καταφέρατε ή ούτε καν το επιχειρήσατε, άρα δεν το αξίζατε. Πράγμα που ήδη γνωρίζατε. Εξ ου και λογικά δεν προσπαθήσατε υπέρ το δέον. Αλλά και να το κάνατε, θα σπάγατε τα μούτρα σας.

Ακριβώς, ένα κόσμο, αν όχι ειδυλλιακό, έστω ιδανικό. Στον οποίο από την μια έχουμε τους συγγραφείς που δεν τους ξέρει ούτε η μάνα

τους να γράφουν ανενόχλητα κι ανεμπόδιστα στην γωνιά τους. Από την άλλη, τους εκδότες που αφού, με σεβασμό, φροντίδα κι αγάπη περισσή, διαβάσουν ενδελεχώς κι εμβριθώς τα έργα που οι πρώτοι καλή τη πίστη τους εμπιστεύτηκαν, και τα κρίνουν με αυστηρώς κι αμιγώς λογοτεχνικά κριτήρια, ανεπηρέαστα κι αδιάβλητα τα εγκρίνουν ή μη. Και στην μέση, ή μάλλον καπάκι, ο κριτικός με την αδέκαστη, αμερόληπτη, έμπειρη κι ουδέτερη ματιά του.

Μαγική εικόνα ωστόσο που, αν θέλουμε να είμαστε αντικειμενικοί κι ακριβοδίκαιοι, κι εσύ παρουσίασες για την αφεντιά σας, έτσι; Από την μια, οι indie, οι ανεξάρτητοι, οι αγνοί, οι αμόλυντοι, οι πρωτότυποι, οι αντι-κομφορμιστές κι οι εναλλακτικοί, κι απ` την άλλη, οι embedded, οι ενσωματωμένοι κι ενταγμένοι στο σύστημα, οι πουλημένοι, οι προσκυνημένοι, οι «τα ίδια Παντελάκη μου, τα ίδια Παντελή μου». Σαν πολύ μανιχαϊστικό δεν σου ακούγεται το όλο αφήγημα;

Και είναι, με την διαφορά ότι ακόμα κι αν αφαιρούσαμε τις όποιες υπερβολές – που στο κάτω κάτω κάθε μυθοπλασία περιέχει, αλλιώς κι η Αλιόνα Ιβάνοβνα[28] δεν θα ήταν τόσο φιλάργυρη, η Φόνισσα τόσο αδίστακτη κι ο Ζορμπάς τόσο αντισυμβατικός – ο σκληρός πυρήνας των όσων διατείνομαι, δεν παύει να ισχύει. Ή διαφωνείς;

Εξαρτάται τι συμπεριλαμβάνει και περικλείει.

Κάτσε, έχουμε, ναι ή ου, να κάνουμε με ένα, δεν θα πω διαπλεκόμενο, αλλά, εν πάση περιπτώσει, πλέγμα, όσο να `ναι, αυτοαναφορικό, αυτάρεσκο κι αυτοτροφοδοτούμενο; Με τον τουπέ και την αλαζονεία του; Την καχυποψία και δυσπιστία του (ανάμικτη με περιφρόνηση) για οτιδήποτε ξένο του χτυπά την πόρτα; Τον συντεχνιασμό του σε τελική ανάλυση; Με τους θυροφύλακες, τους κήνσορες και θεράποντες, τους αυλοκόλακες κι αυλικούς, το υπηρετικό προσωπικό του; Τους τοποτηρητές, τις αυθεντίες και τους Πάπες του; Με τους άγραφους και γραπτούς κανόνες του; Τους θεσμούς, τις δομές και τα όργανά του; Που κακά τα ψέματα, δεν λειτουργούν κι άψογα, έ;

28. Η γριά τοκογλύφος που ο Ρασκόλνικοφ δολοφονεί στο «Έγκλημα και τιμωρία»

Μα ούτε κι υπό συνθήκες πλήρους διαφάνειας. Πλέγμα για το οποίο εμείς πολύ απλά δεν υπάρχουμε; Ή στην καλύτερη περίπτωση, μόνο ως μύγα στον τοίχο; Και ποτέ, έστω, μες στο γάλα; Γεγονός το οποίο, την ανάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενοι, θα μπορούσαμε – όπως άλλωστε και κάνουμε – να φιλοσοφήσουμε; Ξεπερνώντας, αν ποτέ το είχαμε, το τραύμα του αποκλεισμού μας ή της μη ένταξής μας σε αυτό; Απομυθοποιώντας κι αποδομώντας το; Αλλά και την[29]; Εκλαμβάνοντάς την τελικά γι` αυτό που κατά βάθος είναι; Δηλαδή εμπλοκή; Ή μάλλον μπλέξιμο, κάπου κι εγκλεισμός; Ώστε να απολαύσουμε την ελευθερία μας; Να αφοσιωθούμε απερίσπαστα κι, υπό μια έννοια, απερίσκεπτα στο γράψιμο; Γράφοντάς τους κανονικά; Όπως αυτοί εμάς;

Συνέντευξη 3

(Επειδή σαν άνθρωπος είμαι εκτός από παθολογικά περίεργος και, σε βαθμό κακουργήματος, ανέμελος κι ανυποψίαστος, δεν υπάρχει περίπτωση να λάβω αίτηση φιλίας στο fb και να την απορρίψω, μήνυμα messenger από άγνωστό μου προφίλ και να μην το απαντήσω, κλήση με απόκρυψη και να μην σηκώσω το τηλέφωνο. Πράγμα και που εξηγεί πως στα καλά του καθουμένου βρέθηκα μια ωραία πρωία να κάνω την εξής συνομιλία[30]:)

Γ.Α. εκεί παρακαλώ;

Ναι ο ίδιος.

Κριτικός Α.Φ. στο τηλέφωνο.

Ά μάλιστα. Σας ακούω.

Καλά, δεν ντρέπεσαι λιγάκι;

Να ντραπώ για ποιο πράγμα;

Που μ` έβγαλες στην σέντρα. Γελάει και το παρδαλό κατσίκι μαζί μου.

29. Σ.σ.: Την ένταξη θα εννοεί

30. Την λες και συνέντευξη

Μα πώς; Αφού σ` έβαλα[31] μόνο με τα αρχικά!

Την παροιμία «τι κάνει νιάου νιάου στα κεραμίδια;» την ξέρεις;

Αν ξέρω κάποια είναι το «όποιος έχει την μύγα μυγιάζεται».

Ρε, με φωτογράφισες, το καταλαβαίνεις; Έχω γίνει θέμα συζήτησης.

Άρα και το μυθιστόρημά μου; Γαμάτο! Μαζί με τον βασιλικό, ποτίζεται κι η γλάστρα, που λέει κι ο λαός. Και εγώ που νόμιζα ότι μόνος μου τα `λεγα, μόνος μου τ` άκουγα. Ή μάλλον, τα `γραφα και τα διάβαζα. Φαίνεται όμως πως άγγιξα ευαίσθητη χορδή. Κι από εκεί και πέρα δούλεψε το «από στόμα σε στόμα».

Ά δηλαδή δεν περίμενες να γίνει viral!

Ούτε στα πιο τολμηρά μου όνειρα! Ότι ήταν πιασάρικο το ψιλοψυλλιαζόμουν αλλά το πολύ που έλπιζα ήταν να το διάβαζαν τίποτε φουκαράδες σαν και μένα μπας και γελάσει το χειλάκι τους.

Ακόμα κι έτσι, με ποιο δικαίωμα με έβαλες στο στόμα σου;

Σιγά πια, δεν λέω και τίποτε το φοβερό. Σε προκαλώ εξ άλλου : Βρες μου κάτι που να μην ισχύει εκεί μέσα κι εγώ το αποσύρω πάραυτα κι επί τόπου.

Κάτσε, με παρουσιάζεις αγενή, υπερόπτη κι υπερφίαλο, και μιλάς κι από πάνω;

Ναι κι αλαζόνα κι άπονο κι αδιάφορο και υποτιμητικό κι ό,τι άλλο θέλεις, στην συμπεριφορά σου όμως πάντα προς εμάς, έτσι; Αυτό τουλάχιστο προκύπτει απ` τα δήγματα γραφής ή καλύτερα σιωπής σου, τι να σου κάνω; Τώρα για το ότι στον χώρο που κινείσαι και ομιλητικότατος και πολυγραφότατος είσαι και μέλι στάζεις κι για ευπροσήγορος και πράος και μειλίχιος περνάς και τύπος και υπογραμμός θεωρείσαι δεν έχω λόγους να αμφιβάλλω.

Σε κάθε περίπτωση η περιγραφή σου για μένα, ή μάλλον η εκδοχή σου, διότι περί εκδοχής πρόκειται, ουδεμία σχέση έχει με την πραγματικότητα. Με αδικεί κατάφωρα και με προσβάλλει σαν άνθρωπο και πνευματική οντότητα.

31. Από μέσα μου : Ενικό εσύ, ενικό κι εγώ

Ποια εκδοχή χριστιανέ μου;! Συνεκδοχή[32] είναι. Σούμα των εμπειριών μου – και πίστεψέ με, έχω μαζέψει μπόλικη – με το συνάφι σας. Άρθρων, εκπομπών και παρεμβάσεών σας που έφαγα στην μάπα, απαντήσεων και σιωπών (για να μην πω θυρών) που εισέπραξα από σειρά εκπροσώπων σας.

Ά ώστε ήρθες σε επαφή και με άλλους!

Έ τι; Μόνο με εσένα; ''Ποτέ δεν ξέρεις, μπορεί και να τσιμπήσει κανείς'' έλεγα από μέσα μου στέλνοντας copy paste το ένα email μετά το άλλο. Άσε που ήθελα το δείγμα να είναι αντιπροσωπευτικό, να συμπεριλαμβάνει δηλαδή κι άλλους εκπροσώπους της τρόικας.

Τρόικας;! Χάνεις λάδια;

Των θεσμών, εκεί θα κολλήσουμε; Εκδοτών-κριτικών-συγγραφέων, με άλλα λόγια. Γι` αυτό σου λέω, μην το παίρνεις προσωπικά. Ούτε, κυρίως, κατάκαρδα.

Ναι αλλά εγώ είμαι που τις τρώω στο κείμενό σου, όχι κανείς άλλος. Αυτό τουλάχιστον βγαίνει απ` την ανάγνωσή του.

Εξαρτάται από την κλείδα της. Εγώ πάντως κράτησα τις ισορροπίες, θεωρώ.

Εμένα μου λες; Ενώ η συνέντευξή σου από μένα ήταν τελείως «χάδι» με ερωτήσεις-πάσες «πάρε βάλε» κι απαντήσεις «τρία πουλάκια κάθονται», στυλ Κούλη[33] από Αυτιά το 26, την δικιά μου αντίθετα την έκανες τάλε κουάλε Τσίπρα από Σία Κοσιώνη το 15. Με το αίμα να πιτσιλάει απ` όλες τις μπάντες.

Κοίτα, δέχομαι ότι το πορτραίτο που σκιαγραφώ για τον καθένα από μας περιέχει στοιχεία καρικατούρας, αμφιβάλλω ωστόσο ότι θα εύρισκες στην πιάτσα καλύτερο υποστηριχτή σου από μένα.

Με δουλεύεις κι από πάνω, έ! Σαν ο Άιχμαν να έπαιρνε για συνήγορο στην δίκη του την Χάνα Άρεντ.

Η οποία, πλάκα πλάκα, τον έβγαλε ουσιαστικά λάδι! Επιλέγοντας την καλύτερη, για την περίσταση, υπερασπιστική γραμμή: Σου λέει, κοι-

32. Συνεκδοχή - Βικιπαίδεια

33. Σ.σ.: Θα εννοεί Μητσοτάκη

νοτοπία του κακού, τι τα βάλατε μαζί του; Αφήστε τον ήσυχο τον κακομοίρη. Δεν είναι δα και κανένα τέρας!

Να μου λείπει τέτοιος συνήγορος.

Μα, τηρουμένων των αναλογιών, κάτι παρεμφερές λέω και εγώ για πάρτη σας. Εν ολίγοις : «Τι να σου κάνουν πια κι οι αυτοί οι κριτικοί (ή οι εκδότες κλπ;) άνθρωποι είναι στο φινάλε! Και κακό να μας κάνανε – ή άντε και καλό να μην είδαμε ποτέ από δαύτους, ή έστω μια καλή κουβέντα – εν αγνοία τους τελούσαν».

Ένα λεπτό, διέπραξα κακό και δεν το ξέρω; Ούτε ο Κ. στην «Δίκη» του Κάφκα να `μουνα!

Εδώ πέρα έγραψα κοτζάμ κατεβατό κι ακόμα ισχυρίζεσαι ότι δεν έχεις ιδέα για τον φόνο; Πριν δεν μου είπες ότι το διάβασες;

Έ όχι και όλο!

Τι; το μισό;

Για να `μαι ειλικρινής ούτε καν. Μόνο κάτι αποσπάσματα από δω κι από `κει. Έχουμε κι άλλες δουλειές βλέπεις!

Ωραίος!!!!

Επίλογος

Αφορμή για τις παρακάτω γραμμές στάθηκε ένα βιβλίο που διάβασα τελευταία[34]. Σε αυτό ο συγγραφέας διηγείται μια εμπειρία που τον σημάδεψε. Αν και δεν έχει σημασία, διαλογισμού συγκεκριμένα. Τον οποίο εκτός του να περιγράψει, επιχειρεί και να ορίσει. Ο πρώτος ορισμός που του έρχεται στο μυαλό ναι μεν του κάνει, δεν τον καλύπτει όμως κι εκατό τοις εκατό. Συνεχίζει λοιπόν να αναζητά και νέους. Μέχρι να τελειώσει έχει καταθέσει καμιά δεκαπενταριά ακόμα. Άλλοι πάλι – έκαστος στο είδος του – θέλουν να ξεμπερδεύουν με έναν, αρκεί να μην αφήνει κενά. Πχ ο Τρυφώ. Που φέρεται ούτε λίγο ούτε πολύ να δήλωσε ότι σινεμά είναι: l'art de faire faire de jolies choses à des jolies femmes. Ορισμός που εκ πρώτης όψεως μπάζει, αν μη τι άλλο, λόγω Βασιλειάδου. Άρα, κι επειδή να λέει ό,τι να `ναι ο Τρυφώ αποκλείεται, θα εννοεί κάτι άλλο. Τι όμως; Την απάντηση την βρίσκουμε στα έργα του. Στα οποία φυσικά και δεν λείπουν οι ωραίες γυναίκες, αλλά κι οι άσχημες που σκάνε μύτη είναι κι αυτές με τον τρόπο τους «ωραίες». Όπως απείρου κάλους είναι και τα πράγματα που τις βάζει να κάνουν. Ορισμός, εδώ που τα λέμε, που διευρύνοντάς τον θα ταίριαζε γάντι και στην λογοτεχνία : Λογοτεχνία λοιπόν είναι η τέχνη τού να βάζεις «ωραίους» ανθρώπους να κάνουν «ωραία» πράγματα.

34. Γιόγκα, Εμανουέλ Καρέρ, εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου